

APEL ČITATELJIMA »BOGOSLOVSKE SMOTRE«

Ovaj posljednji broj za g. 1977. dobivate u ruke, dragi čitatelji, s velikim zakašnjenjem. Uzrok zakašnjenju je u krizi u koju je izdavanje »Bogoslovske smotre« zapalo potkraj jeseni prošle godine. Tekst ovog broja bio je pripremljen za tisak već početkom akademske godine 1977/78. i predan nakladniku — Hrvatskom književnom društvu sv. Ćirila i Metoda — u mjesecu listopadu. Međutim je nakladnik pregledao svoje poslovne knjige i ustanovio da je financijska situacija oko plaćanja »Bogoslovske smotre« takva da on ne može više časopis financirati i biti mu nakladnikom te je dne 13. prosinca 1977. vratio rukopise izdavaču — Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Time je otvorena nova kriza časopisa. Činjenica da se relativno brzo našao novi nakladnik pruža neku nadu da bi se ova kriza mogla prebroditi brže i uspješnije nego što je to bilo u slučaju prijašnjih kriza u koje je časopis periodički zapadao, ali se to neće moći postići bez aktivne i zauzete suradnje čitateljstva, kako se može zaključiti iz dosadašnje povijesti časopisa, a osobito baš iz karaktera te najnovije krize.

Potrebu teološkog časopisa na hrvatskom jeziku osjećali su profesori Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu od samog ustrojavanja modernog sveučilišta u Zagrebu g. 1874, kada Bogoslovni fakultet počinje djelovati kao jedan od tri temeljna njegova fakulteta. No trebalo je mnogo vremena da dođe do pojave »Bogoslovske smotre«. O 25. obljetnici Sveučilišta, g. 1898, izrađuju profesori potpun program časopisa, pozivaju profesore s drugih bogoslovnih učilišta u Hrvatskoj da se zajedničkim zalaganjem časopis osnuje, ali je sve to ipak još ostalo samo na papiru. Deset godina kasnije, g. 1908, profesorski zbor Fakulteta opet pokreće pitanje i stvara »potanku osnovu rada« (usp. F. BARAC, *U dvadeset i peto godišće...*, BS 1937, str. 1—12). Budući da Fakultet nije ni sada mogao pristupiti ostvarenju, odlučio je profesor moralnog bogoslovlja na Fakultetu dr Josip Pazman, koji je tada bio zajedno s drom Edgarom Leopoldom urednik »Katoličkog lista«, da po izrađenoj osnovi počne izdavati »Bogoslovsku smotru« kao prilog »Katoličkog lista«. »Nikome draže od nas« — pisao je on u Predgovoru I. broja »Bogoslovske smotre« na Josipovo 1910. — »da se 'Bogoslovska smotra' izdaje u ime bogoslovske fakulteta, ali kad to ne može da bude, držasmo i držimo, da se ne smije s izdavanjem 'Bogoslovske smotre' dalje otežati« (str. 2). Uredništvo se obratilo za suradnju svim profesorima Fakulteta u Zagrebu te profesorima bogoslovljâ u Zadru, Sarajevu, Gorici, Đakovu i Senju, kao i profesorima franjevačkih bogoslovlja u

Dubrovniku, Sarajevu i Zaostrogu i dominikanskog zavoda sv. Tome u Dubrovniku, ali i svima svećenicima »svih biskupija hrvatskih«, očekujući od svih »suradnju i prijateljsku pomoć« (str. 2—3). Pothvat je u početku naišao na »oduševljeni odziv hrvatskoga dušobrižnoga klera« (str. 1).

Kao prilog »Katoličkog lista« izlazila je BS dvije godine. Radove je u njoj objavilo trinaest suradnika iz raznih krajeva. Kad je profesor Fakulteta dr Antun Bauer, koji je uz dra Pazmana najviše sudjelovao u izradi osnove g. 1908., postao nadbiskup-koadjutor u Zagrebu, isposlovao je od nadbiskupa dra Jurja Posilovića »mecenatski dar« za »Bogoslovsku smotru«, kojim je — uz pripomoć Prvostolnog kaptola zagrebačkog — »postavljen čvrst financijski temelj« za daljnje izlaženje BS. Na taj su način bile »uklonjene sve prepreke što su do jake bile na putu davnoj želji profesorskoga zbora izdavati periodički bogoslovski časopis«, pa je g. 1912. Proforski zbor Fakulteta preuzeo izdavanje »Bogoslovске smotre« u svoje ruke te izabrao za urednike svoje članove — dra Josipa Pazmana i dra Frana Barca.

Časopis je dalje razvijao istu fizionomiju želeći da bude »znanstven i praktično informativan«. Pozvani su »bogoslovski zborovi svjetovnog i redovnog klera u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni, Hercegovini, Dalmaciji i Istri« da »ko zajedničari rade u 'Bogoslovskoj Smotri'«. Uredništvo je zamolilo »sve dojakošnje suradnike i pretplatnike, i svu ostalu gospodu svećenike i svjetovnjake latinskoga i grčkoga obreda u svim zemljama, gdje god nastavaju Hrvati, da bi se svim marom zauzeli s nama i podupirali 'Bogoslovsku Smotru' kako suradnjom tako pretplatom«. Na poseban je način časopis pred sebe stavio ekumensko zalaganje: »Napose ističemo, da smo u prvom redu radi donositi stvarne stručne članke, što nas zasijećaju u bogoslovsku literaturu istočnjaka ne bi li i mi prinijeli koji kamečak k sjedinjenju ili barem k oslabljavanju protivština, koje nas na žalost još i danas dijele od kršćanske naše i slavenske braće« (Usp. F. BARAC, *nav. dj.* str. 2—3).

»Bogoslovska smotra« je kontinuirano izlazila do g. 1919, unatoč svim neprilikama i teškoćama koje je nametnuo prvi svjetski rat (1914—1918). Ipak nije uspjela izdržati. »Dugi rat i slom bivše države (tj. Austro-Ugarske monarhije, op. ŠB) skrhao je naposljetku financijalno i noge 'Bogosl. Smotri'«, kaže drugi urednik, F. Barac. »Po zakonu ustrajnosti podržavala se 'Bogosl. Smotra' još i god. 1918. Ali g. 1919. moglo se odštampati samo još dva sveščića. Na to je 'Bog. Smotra' — zamrla...« (*nav. dj.* str. 4). Prvi urednik J. Pazman bio je g. 1919. — makar je bio narodni zastupnik u hrvatskom Saboru — stavljen u zatvor, a onda prisilno penzioniran i tako udaljen s Fakulteta. Dugovi za BS podmireni su darovima nadbiskupa A. Bauera, uprave dobara đakovačke biskupije, biskupa D. Premuša, zagrebačkih kanonika Lebera, Vimera, Strahinščaka, Matkovića, Salis-Seewisa, Korenića, Goeszla, te opata-župnika M. Penića i dekana Fakulteta H. pl. Mihalovića.

Ta je kriza »Bogoslovске smotre« trajala tri i po godine. Fran Barac piše da su »bogoslovski radnici i hrvatski kler i mnogi katolički svjetovnjaci postojano željeli i poticali da se 'Bog. Smotra' vrati u život« (*nav. dj.*, str. 4), ali je trebalo »iznovice fundirati financijalnu podlogu za njeno redovno izlaženje« te »opet skupljati rasute radnike«. Andrija Živković piše da se nitko nije »htio prihvatiti daljnjeg izdavanja časopisa u takvim

prilikama. Trebalo je čekati smirenije duhova i potrebnu sredenost za neki zajednički složan i uspješan nastup. Kako je očigledno, stanje kakovo je stvoreno godine 1919, nije moglo ni smjelo dugo ostati. Za kulturni naš napredak i razvoj značilo je pomanjkanje stručno-bogoslovskega časopisa osjetljivi manjak. Istom se godine 1922. u mjesecu lipnju sastaju ljudi od pera na bogoslovskom polju i osnivaju, po riječi nadbisk. dr. A. Bauera, 'naučno bogoslovsko društvo', koje će uskrisiti i 'Bogoslovsku smotru' («*Bio-bibliografija članova radnika Hrvatske Bogoslovske Akademije u Zagrebu*, sabrao i uredio dr Andrija Živković, nedovršeni rukopis u arhivu Kat. bogosl. fakulteta u Zagrebu, str. 4 i 4a).

Ideja o potrebi bogoslovskega društva niknula je u Profesorskom zboru Bogoslovnog fakulteta, a među neposrednim promicateljima samog osnivanja ističu se nadbiskup Antun Bauer, mons. Frane Bulić i tadašnji dekan Fakulteta Fran Barac. Poziv na osnivački sastanak, koji se održao u Zagrebu 19. listopada 1922, potpisali su Frane Bulić te Fran Barac i franjevac Julijan Jelenić (dekan i prodekan Fakulteta). Sastanak je otvorio nadbiskup A. Bauer, koji je »istaknuo svoju radost zbog osnutka društva za unapređenje bogoslovske znanosti i obnavljanja časopisa 'Bogoslovka smotra', obećao svoju novčanu pomoć i podijelio svoj pastirski blagoslov« (J. BUTURAC, *Iz povijesti Hrvatske Bogoslovske Akademije 1922—1945*, u: *Croatia Christiana Periodica* 1(1977) str. 4; čitav tekst, bogat podacima, nalazi se na str. 3—22). Društvo se nazvalo »Hrvatska Bogoslovka Akademija«; na tom su sastanku prihvaćena Pravila te izabran privremeni Upravni odbor. Za privremenog predsjednika izabran je Frane Bulić, a za potpredsjednika Julijan Jelenić i Franjo Herman. Društvo je kao svoj cilj označilo »gajiti bogoslovsku znanost i sve pomoćne struke« (Pravila, § 1), na prvo mjesto u ostvarivanju toga cilja stavilo je »izdavati naučni časopis za bogoslovske i pomoćne struke« (Pravila, § 2, pod a/). Premda je trebalo za Pravila dobiti potvrdu nadležnih državnih vlasti, na sastanku je odlučeno da se odmah g. 1923. pristupi k obnovi »Bogoslovske smotre« kao »izdanja Hrvatske Bogoslovske Akademije«, s time da to bude XI. godište. Izabrano je i uredništvo u koje su ušli Frane Bulić i Franjo Herman te profesori Fakulteta Josip Marić i Stjepan Bakšić. Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za unutarnje poslove, potvrdilo je Pravila Hrvatske Bogoslovske Akademije 17. februara 1923. (br. 6236/1923), — crkvenu je potvrdu podijelio zagrebački nadbiskup dr A. Bauer tek četiri godine kasnije, 20. siječnja 1927. — te se prva Glavna skupština novoga društva, na kojoj se HBA definitivno konstituirala, održala istom 20. kolovoza 1923. Ipak je »Bogoslovka smotra« krenula odmah s početkom god. 1923. U prvom se broju saopćava javnosti da je BS prije četiri godine prestala izlaziti »radi financijskih poteškoća« te da se uskrisuje »jer je živa potreba bogoslovskega znanja jača nego sve brige materijalne naravi« (str. 1). Temeljni značaj časopisa u novoj fazi očitava se ovako: »Bogoslovka smotra iskrsava danas na širim osnovama. Prije bijaše ona organ zagrebačkog bogoslovskega fakulteta, a danas je glasnik svih bogoslova koji se kupe u Hrvatskoj Bogoslovnoj Akademiji. Tako se stvara organizacija znanstvenoga bogoslovskega rada, što je do sada nijesmo imali. Ove činjenice najbolje su jamstvo za moralni i naučni uspjeh našega djela« (str. 1). Zamisao o ulozi koju bi časopis imao ubuduće ostvarivati bila je dalekosežna jer se najavljuje da uredništvo

prima također »članke i prikaze u klasičnim i u velikim evropskim jezicima« (str. 2), što znači da je časopis imao nakanu biti instrumenat teološkog komuniciranja ne samo na domaćoj nego i na međunarodnoj razini, kao neki most između teološke misli među Hrvatima i teološke misli u Evropi, i kao jamstvo protiv pogubnog duhovnog zatvaranja u nacionalne granice. Uredništvo se nadalo »da će Bog. Smotra naići na opravdani odziv u svim redovima našega klera« (str. 2).

Prvi je broj BS g. 1923. izvijestio o osnivanju teološkog društva »Hrvatska Bogoslovna Akademija« te izrazio slijedeću nadu: »Time stupa HBA u život. Nadamo se, da će ona uistinu okupiti naše bogoslovne sile, da organizirane podadu snažniji dokaz, kako je hrvatski kler ne samo u prošlosti, nego i u sadašnjosti jak faktor u izgradnji kulture uopće, a napose u pridizanju i unapređenju bogoslovne znanosti«. Gotovo istim riječima popratio je već prije (26. X. 1922.) osnivanje HBA zagrebački »Katolički list« (usp. J. BUTURAC, *nav. dj.* str. 4), koji je u vezi s ponovnim pokretanjem »Bogoslovne smotre« tada izrazio uvjerenje »da će B. S. biti s jedne strane snažna apologija visokog znanstvenog nivoa našeg staleža, a s druge strane da će kleru, rasijanom u pastvi, biti jaka okrepa i jaki izvor za proširenje i produbljenje mnogih teoloških pitanja, to više, što će u BS. biti zastupljene sve grane široke teološke znanosti od dogmatike, historije pa do praktičnih pitanja moralnog bogoslovlja«.

»Bogoslovna smotra« izrazila je sa svoje strane mišljenje »da neće biti hrvatskog svećenika, koji u Akademiju ne bi pristupio kao član zakladatelj, osnivač ili podupiratelj« (str. 125).

Na I. Glavnoj skupštini dne 20. kolovoza 1923. izabran je stalni Upravni odbor na čelu s mons. Franom Bulićem i utvrđeni su prvi članovi-radnici, njih 25 (iz Zagreba, Đakova, Splita, Makarske, Dubrovnika, Mostara i Sarajeva). Upravni odbor je istog dana pod predsjedanjem mons. Bulića odlučio da uredništvo »Bogoslovne smotre« od g. 1923. vodi Proforski zbor Fakulteta, a na sjednici 20. XII. 1924. zaključio je da na časopisu mora biti naznačeno da je BS glasilo ili organ Hrvatske Bogoslovne Akademije te je izabrao prof. dra Stjepana Bakšića da u ime Proforskog zbora za uredništvo odgovara. Kasnije, 24. VI. 1925, Odbor je za pomoć dru Bakšiću izabrao i drugog urednika, profesora dra Andriju Živkovića.

Od toga je vremena »Bogoslovna smotra« izlazila troškom i brigom Hrvatske Bogoslovne Akademije sve do godine 1944. Dapače, treba reći da je to bila ponajglavnija djelatnost koju je HBA kontinuirano razvijala i u koju je ulagala najviše svojih materijalnih sredstava (od godine 1931. počela je izdavati i povijesni časopis pod imenom *Croatia Sacra*), s time da su od g. 1939. uredništvo preuzeli profesori dr Đuro Gračanin i dr Janko Oberški. Samo društvo Hrvatsku Bogoslovnu Akademiju praktički je najdulje vodio profesor dr Fran Barac, najprije kao potpredsjednik do god. 1935. tj. do smrti prvog predsjednika mons. Bulića koji zbog slaba zdravlja i starosti i nije dolazio na odborske sjednice, a potom kao predsjednik do svoje smrti dne 20. rujna 1940. Zatim je do god. 1944. bio predsjednik HBA profesor dr Andrija Živković, a onda je predsjedništvo preuzeo prof. dr Janko Oberški.

Iako je izlaženje »Bogoslovne smotre« postojanjem Hrvatske Bogoslovne Akademije bilo praktički osigurano, ipak moramo reći da je ča-

sopis kao časopis bio u stvarnoj krizi odmah od početka te nove epohe svoga izlaženja, i to je tako ostalo sve do njegova drugoga utrućuća god. 1944. U čemu se ogleda ta kriza? Prvi tajnik HBA prof. dr Stjepan Zimmermann tuguje na Glavnoj skupštini 23. listopada 1924. da HBA nije mogla ništa poduzimati za razvijanje drugih svojih ciljeva, jer je »sva briga upravnog odbora morala biti koncentrirana jedino na to, da ne zapne izlaženje 'Bog. Smotre'...« Pretplatnika je tada BS imala 795, ali to u stvari nisu bili »pretplatnici«, jer je blagajnik dr Bakšić na istoj skupštini konstatirao da »zaostale pretplate za BS dosižu skoro 30.000.— dinara« (vidi u BS god. 1924, str. 511). Godine 1932. ima BS pretplatnika 780, ali je uredništvo još daje tiskati u 900 primjeraka; novi je blagajnik dr Živković bio uspio nešto utjerati dugove i tako je omogućio da se mogla prebroditi gospodarska kriza g. 1932. Međutim, poslije toga stvarnost prisiljava na smanjenje naklade: godine 1941. tiska se samo 600 primjeraka, a 1942. čak samo 500 primjeraka »Bogoslovske smotre«. Pretplatnički nemar nije postajao manji. »Da se vidi kakove su naše zbiljske prilike, dostaje pribilježiti da pretplatnici 'Bogoslovske Smotre' duguju koncem g. 1935. D 60.000... Iza g. 1935. do danas opet su dugovi na pretplatama porasli tako da u godini 1937. sežu i u blizinu od oko D 100.000. Očito je da ovakova progresija dugova prijeti i samoj egzistenciji 'Bogoslav. Smotre'. A opet do toga ne smije da dođe. Ako ikad — danas nikako! Vjerujemo u svijest hrvatskoga klera i u savjest pojedinih dužnika, da nitko neće na sebe preuzeti te odgovornosti teške pred Bogom, pred Crkvom i pred Hrvatskim Narodom...« Tako je pisao g. 1937. predsjednik HBA prof. dr Barac (*nav. dj.*, str. 9; vidi podatke kod J. BUTURAC, *nav. dj.*, str. 16).

Kako je onda »Bogoslovska smotra« pod takvim uvjetima uopće mogla izlaziti? Samo tako što ju je Hrvatska Bogoslovska Akademija faktički izdavala na svoj trošak tako reći bez obzira na neizvršavane pretplatničke obveze, a s osloncem na svoje — u stvari niske — fondove koje su joj omogućili u prvom redu mecenatski darovi nadbiskupa zagrebačkog i biskupa đakovačkog te samog neumornog profesora Frana Barca. Najvažniji mecena bio je đakovački biskup dr Antun Akšamović koji je već g. 1923. poklonio Akademiji 25.000 dinara, ali je g. 1924. povećom svotom od 250.000 dinara osnovao zakladu u korist Akademije, izloživši u pismu od 18. VII. 1924. da je »prije ka nužda, da se HBA osigura temeljna glavnica, koja bi se koristonosno uložila tako, da bi se od kamata ove glavnice pokrivali troškovi za izdavanje literarnih djela, što će ih po vremenu izdavati uprava HBA«. Tako je biskup Akšamović postao u eminentnom smislu član-zakladatelj HBA (u smislu Pravila § 4 pod c/ članom-zakladateljem postao je onaj koji je uplatio 1000 dinara). Zagrebački je nadbiskup dr Antun Bauer, koji je bio izraziti mecena BS u prvoj njezinoj epohi, najprije oprostio sve tiskarske troškove za sva četiri broja BS godine 1923, a otpisao je tiskarske dugove i za slijedeće dvije godine (kako piše u navedenom rukopisu dr Andrija Živković). Časopis se naime tada tiskao u Nadbiskupskoj tiskari u Zagrebu. Zatim je nadbiskup Bauer poklonio u fond HBA najprije 25.000 dinara, a potom 40.000 dinara. Stvaranju te zaklade većim se svotama pridružio još prof. Fran Barac: on je g. 1924. uložio u banku u korist HBA 25.000 dinara, a tu je svotu postepeno povisivao u godinama 1932, 1933. i 1940, tako da je njegov poklon u zakladu HBA pred njegovu smrt iznosio 100.000 dinara. Prinosi članova-zaklada-

telja i osnivača, koji su također morali ići u netrošivu glavnicu, te prigodni darovi, narasli su konačno — kako piše dr Živković — na preko 50.000 dinara. Ukupni taj novac naziva predsjednik HBA god. 1937. »malim kapitalčićem« Hrvatske Bogoslovske Akademije, pa objašnjava čitateljima »Bogoslovske smotre« da se »u glavicu toga kapitala ne smije dirati po određenju visokih darovatelja. Jednako ni u manje glavnice što su ih dali ostali manji zakladatelji. Od toga se smiju iskorišćavati za *sva izdanja* H.B.A. samo kamate. Izdanja treba da sama pokriju svoje troškove njihovim utrškom i kamatama društvenoga kapitala i prinosima *podupiratelja* (koji plaćaju godišnjih 25 D). Znači da kapital H.B.A. ne raste već jedino (§ 4 Pravila) novim darovima novih : *zakladatelja* (koji uplate u jedamput ili u četiri godišnja obroka D 1000) i *osnivača* (koji plaćaju godišnje u pet godišnjih obroka po D 250). Kapital ne smije da se dira, jer bi trajnim oduzimanjem za nekoliko godina naprosto nestao, a s njim i H.B.A. i 'Bogosl. Smotra'. Slobodno je da Uprava s odobrenjem Odbora u nuždi uzajmi od kapitala za redovno izdavanje B.S., ali to treba da se kapitalu vrati čim uđu pretplate. *Trebalo bi dakle da B.S. živi od uplata svojih predbrojnika* i da barem kako tako honorira svoje radnike. *Zasebna djela u izdanju H.B.A.* ostala su sva pasivna osim jednog jedinoga (Psihologija dra S. Zimmermanna). Nisu ni toliko rasprodana da bi potpuno pokrila troškove štampe. To i jest razlog što H.B.A. nije mogla, kraj najbolje volje, izdavati i neka druga djela, i vrlo vrijedna i korisna, jer bi u brzo sav kapital bio umrtven u nerasprodanim štampanim knjigama« (nav. dj., str. 7—8).

Iz svega se vidi da je HBA izdavala »Bogoslovsku smotru« (kao i časopis »Croatia Sacra«) više-manje iz svojih raspoloživih sredstava — unatoč nemarnom plaćanju predbrojnika, jer je to držala svojom središnjom djelatnošću, a da drugo izdavaštvo i nije mogla razvijati jer nije bilo sredstava. Već na svojoj drugoj Glavnoj skupštini 1924. morala je HBA s razočaranjem i gorčinom kroz usta svoga tajnika dra Zimmermanna konstatirati da u hrvatskom kleru nije naišla na očekivani prijam: »... dok se je kroz ove dvije godine očito pokazalo, da je u redovima hrvatskoga svećenstva dosta marnih i sposobnih teološko-filozofskih radnika, sa žalošću treba konstatirati, da hrvatsko svećenstvo od velike česti nije Akademije pomoglo onoliko, koliko bi uistinu moglo i koliko bi bilo potrebno, da Akademija uzmogne potpunoma razviti svoje djelovanje«. A potpredsjednik dr Barac rekao je tada: »Jaki dio klera ne sjeća se nas tako (sc. kao biskup Akšamović i nadbiskup Bauer, op. ŠB). Mnogi, koji bi mogli, ne podupiru nas nikako ili neznatno! Ne poimam toga!« Tajnik Zimmermann je tada ustvrdio: »S iskrenim negodovanjem treba konstatirati, da se je siromašniji kler (primjerice kapelani) većom ljubavi odazivao molbama Akademije i više razumijevao njezin rad od višeg i imućnijeg klera«, a blagajnik dr Sjepan Bakšić riskirao je da bude još izričitiji: »Naročito je opravdane nade« — rekao je on u svome ekspozecu — »da će težinu ove dužnosti (tj. pomaganje HBA, op. ŠB) u budućoj godini jače osjetiti oni pojedinci i korporacije, čiji su beneficiji duhom ustanove određeni za podupiranje plemenitih narodno-crkvenih pokreta. Ova je nada opravdana tim više što se u javnoj štampi i predstavkama za obranu tog beneficija kao snažni argument navodi okolnost da o takvim beneficijama ovisi uzdržavanje mnogih crkvenih institucija. Nadajmo se dakle, da će u

budućoj godini Akademija u redovima svećenika naći mnogo više iskrenih i požrtvovnih prijatelja« (BS, g. 1924, str. 511).

Te se nade, ako ćemo govoriti otvoreno, nisu ostvarile. Ako bi trebalo sažeto izreći sud o tome je li HBA uspjela u onome radi čega se ustanovila, mislim da bismo bili prisiljeni odgovoriti većma negativno negoli pozitivno, unatoč svemu što je *de facto* učinila uz požrtvovne napore svojih članova. Mislim da je to u biti sud i dra Josipa Buturca kad piše: »Iako je HBA bila namijenjena svima svećenicima da se u nju učlane kao članovi podupiratelji (imali bi po Pravilima u svemu aktivno pravo glasa, a po kasnije izmijenjenom § 6 Pravilâ imali bi i pasivno pravo glasa, tj. bili bi mogli biti birani u Upravni odbor makar ne bili članovi-radnici, op. ŠB), ... samo se malen broj svećenika odazvao, a većina je ostajala ravnodušna na sve pozive i preporuke. Zbog toga se HBA neprestano mučila s financijskim teškoćama kroz sve vrijeme svoga opstanka« (*nav. dj.*, str. 22).

Dr A. Živković, kojemu je poslije F. Barca HBA mnogo ležala na srcu, pokušao je u svome spomenutom nedovršenom djelu (predgovor je datirao »u mjesecu srpnju 1945.«, a jednu priloženu eksplikativnu bilješku »18. VII. 1946.«) približe ući u razmatranje tih pitanja, pa mi se čini veoma važnim da ovdje iznesem ovim povodom neke njegove misli. »Iz svega se vidi« — piše A. Živković u uvodnom dijelu — »da je osnivačima HBA lebdio kao prvi i najvažniji cilj: *organizacija snaga* na bogoslovskom polju. Jer samo zajedničkim, složnim i solidarnim nastojanjem dade se i na tom polju učiniti mnogo. Ako jedna grupa radnika vuče na svoju, a druga na svoju stranu, ostat će sile pocijepane, uspjesi ograničeni, a dojam i korist za narodnu kulturu slabi. Taj ideal osnivača HBA, ostao je nažalost i dandanas još tek vrućom željom radnika na bogoslovskoj njivi. Možda će tek teške oluje nedavne prošlosti i nesreće skore budućnosti prodrmati savjesti pojedinaca i skupina, da konačno ostvare nade i nastojanja osnivača HBA.« Opširno citira A. Živković govor Frana Barca na glavnoj skupštini HBA godine 1924, i jasno se vidi da sasvim usvaja ove Barčeve riječi: »Gospodo, neka mi se ne zamjeri, što se žalim na mnoge članove našega klera, koji bi lako mogli pripomoći financijski radu HBA — a ipak mnogi ne čine toga, kao da se HBA njih ne tiče! Kao da se tu ne radi o vjeri njemu povjerenoga puka, kao da se ne radi o kulturi budućoj kršćanskoj hrvatskoga naroda! Žalim se, dakle, ne radi interesa nas ovdje sabranih, već radi sramote svih nas, što nismo toliko kolegijalni, solidarni i organizirani, da svaki učini koliko može, što i mora da čini po crkvenom duhu i zakonu, da se uzdrži i podigne ovaj institut, koji ima da bude nastavak rada hrvatskoga klera. Kler je naš u prošlosti toliko činio i žrtvovao za kulturu svoga naroda, za razvoj svoje hrvatske i crkvene knjige. Zar ćemo mi skrstiti ruke nad tim radom i uživati samo plodove? A dokle mislimo uživati plodove bez vlastitoga nastavljanja toga rada?

Pored sve te nedaće, mi ćemo, gospodo, ustrajati! ...« (str. 7—8).

Živković misli da je taj Barčev govor »bacio svjetlo na budući razvoj i napredak HBA. Odsele ona živi i radi samo zbog požrtvovnosti svojih najbližih članova iz profesorskog zbora bogoslovskog fakulteta i nešto isto tako požrtvovnih prijatelja izvan Zagreba. Glavna njezina poteškoća, koja se pokazala toliko već u trećoj godini opstanka — pitanje financija — ostala je bolna njezina strana sve do današnjega dana. HBA nije mogla razviti svoj rad onako, kako je to kod osnutka zamišljano. Ona nije mogla

preuzeti u nakladu knjige koje je bila pozvana preuzeti (npr. II. knjigu 'Povijest Kristove Crkve' od dra Jelenića, 'Liturgiku' od dra Kniewalda, 'Katoličko moralno bogoslovlje' dra Živkovića). Njezino je novčano stanje dozvoljavalo samo da oprema i izdaje 'Bogoslovsku Smotru' (str. 8). Živković smatra da izdavački rad HBA »nije bio neznatan«, »unatoč činjenice da se financijalno stanje HBA nije nikada postavilo na potrebnu visinu, uglavnom zbog slaba odziva svećenstva po hrvatskim zemljama«, ali da bi »kroz dvadeset godina njezina opstanka bio morao dakako biti znatno veći« (str. 11). Ipak Živković ocjenjuje da nije za to stanje krivnja samo u »nedovoljnoj potpori sa strane svećenstva«, te izjavljuje da »nema sumnje da je neki dio krivnje i na članovima HBA«, jer je svjestan da bi se »na izdavačkom radu pokazala najviše potreba, a primijetio bi se i uspjeh HBA«. Ne objašnjava doduše precizno tu krivnju samih članova HBA, ali je daje nekako naslutiti, ili bar upozorava u kojem smjeru bismo je trebali tražiti, kad kaže: »Rad HBA kroz prvih dvadeset godina pada upravo u vrijeme kad je među hrvatskim katolicima vladala podvojenost zbog osnovnih pogleda na način organiziranja katoličke omladine, na uvlačenje organizacija u politiku, i zbog značaja katoličkih organizacija uopće... Bila je (to) naša nesreća na mnogim stranama, a ne manje isto tako i kod sloznoga rada na bogoslovskom polju«. Možda to današnjim generacijama nije razumljivo jer su i u HBA i u »Bogoslovskoj smotri« surađivali ljudi koji su se u onom zaoštrenom suočavanju iz sredine dvadesetih godina nalazili bilo u jednom bilo u drugom taboru bez razlike, ali smatram da je korisno ovdje spomenuti tu misao dra Živkovića jer ona po svoj prilici može poslužiti kao dublji memento.

»Kako su te prilike i neprilike« — nadostavlja A. Živković — »nestale netragom i kako nema više izgleda da bi se katolici mogli međusobno glaziti zbog takvih pitanja, postaje mogućnost složna i uspješna djelovanja mnogo vjerojatnija. A kad k tome uzmemo na oko potrebe, što nam ih nosi današnje i sutrašnje vrijeme, bit će složno i čak jedinstveno nastojanje u javnom djelovanju prijeka nužda. Onda će se tek i zapaziti, kakvu zapravo snagu imađe u sebi katolička misao, katolički zanos i katolički ponos« (str. 14).

Napokon dr Živković pokušava u tri točke sažeti svoju misao »na koji bi način HBA mogla stvarno procvasti i uvelike korisno djelovati«. »Prvi je uvjet svakoga napretka na bogoslovskom znanstvenom polju« — po njemu — »spreman, sposoban, idealan i požrtvovan zbog profesora, kako na zagrebačkom fakultetu tako i na pokrajinskim sjemeništima u zemlji. Rad na tom polju ne smije biti prepušten isključivo profesorima na zagrebačkom fakultetu, nego mora biti jednako na srcu i profesorima koji žive u pokrajini.«

U drugoj točki A. Živković ističe ulogu episkopata, jer smatra da je »želja i ozbiljno nastojanje hrvatskog episkopata da se HBA izdigne do kulturnog čimbenika prvoga reda« drugi uvjet da bi HBA mogla procvasti. »Dok biskupi ne prionu uz nastojanje« — kaže on — »da jednako tako traže ne samo obrazovanje klera na znanstvenoj i moralnoj visini, nego i njegovo sudjelovanje u poslu koji podiže čast i cijenu čitava staleža, neće se stvar maknuti s ove točke na kojoj je danas. To znači: ne smije biti u biskupiji svećenika koji će nehajno i nezainteresirano prolaziti pokraj nastojanja HBA. To nastojanje mora biti i njegovo, isto tako

kao i onih koji se za nj aktivno zalažu. Pa kad svi ne mogu djelotvorno surađivati u znanstvenom pogledu, mogu svi materijalno pridonijeti svoj dio. Organizacija kulturnog rada na bogoslovskom polju nije ambicija pojedinaca, nego nužda i potreba svećeničkoga staleža. Nikakve isprike ne mogu uzdrmati odluke koja je osnovana na ljubavi!» U trećoj točki govori dr Živković, dakako, o potrebnoj novčanoj mogućnosti. On misli da taj uvjet ne stvara poteškoće ondje gdje je u svećenikovu srcu na prvom mjestu svijest i ljubav prema vjeri i Crkvi (str. 15—16).

Ta svoja razmatranja A. Živković zaključuje čvrstim optimizmom: »Hrvatska Bogoslovska Akademija ima svoju neosporno visoku zadaću u hrvatskom narodu. Ona će je u buduće nesumnjivo ispuniti u jačem i većem stupnju, nego što su joj prilike do sada dozvolile. O tome ne treba sumnjati. Kakogod se nebo činilo oblačnim, iza njega grije sunce — po volji i dobroti Gospoda Boga, Stvoritelja našega!» (str. 16).

Posljednji broj »Bogoslovske smotre« u izdanju Hrvatske Bogoslovske Akademije izišao je ratne godine 1944. Bio je to omašnji svezak, za čitavu tu godinu. U g. 1945. BS više nije mogla izaći, jer su »prilike postale jače — kako kaže dr Živković — nego i naj snažnija volja i pregnuće«.

Ipak, Hrvatska Bogoslovska Akademija nije željela klonuti u novoj krizi. Dr Andrija Živković opisao je u spomenutom rukopisu nastojanja koja su se činila da HBA nastavi s radom u novim uvjetima. Dr Buturac napisao je da je »god. 1945. ordinarijat zagrebačke nadbiskupije raspustio HBA« (nav. dj. 22), ali to nije točno. Naprotiv — kako piše dr Živković, tada član Upravnog odbora HBA, koji je tada radio na »Bio-bibliografiji« HBA — »HBA je prema javnom pozivu (misli se na poziv koji su izdale 1945. nove državne vlasti, op. ŠB) zatražila od NR Hrvatske dopuštenje za daljnji opstanak i djelovanje. I doista: takvo je *dopuštenje primila* HBA, s izričitom napomenom da je djelokrug društva omeđen na Hrvatsku kao federalnu jedinicu«. Dalje piše Živković da je uprava Hrvatske Bogoslovske Akademije »zatražila dopuštenje da smije izdavati svoj organ Bogoslovsku Smotru«, ali da »nije na to traženje nikada dobila odgovora«. Sa strane državnih vlasti »postavljen je zahtjev, da društvo 'usklađi svoja pravila s novim državnim zakonom o društvima'. *Uprava je to učinila i zahtjevu udovoljila*. Ali dopuštenje ipak nije podijeljeno.«

Prema Živkovićevim podacima, ministar mons. dr Svetozar Ritig nagovarao je predsjednika HBA dra Janka Oberškoga da se HBA prozove imenom sv. Ćirila i Metoda, a kasnije i da se sasvim preobrazi u »Staroslavensku Akademiju« napuštajući svoj dosadašnji značaj, jer bi se u tom slučaju lakše zadobilo dopuštenje za rad. Odbor je na prvo pristao, ali drugi »zahtjev nije odbor dragovoljno usvojio«. Smatralo se da društvo mora svakako imati »širi opće bogoslovski značaj«, iako se može uključiti gajenje glagoljice (HBA je imala od god. 1928, kad se s njome fuzionirala Mahničeva »Staroslavenska Akademija« u Krku, poseban »Staroslavenski odsjek« kojemu je dr Ritig bio pročelnik do g. 1939., ali se Odsjek nije uspio ozbiljno aktivirati!). Odbor je bio »pripravan, da se i pravila djelomično izmijene u tom smislu, ali da osnovni značaj društva ostane kao i dosada« — izvješćuje dr Živković. Međutim, do godine 1948. »ministar dr Ritig nije ništa uspio 'postići u toj stvari'«.

Godine 1948, dne 15. i 16. rujna — izvješćuje dalje dr Živković — održao se »neki sastanak svećenstva na Rijeci«, koji je vodio dr Oberški, a na

kojemu je od članova Odbora HBA bio prisutan samo dr Živković. Oberški je na sastanku »iznio prijedlog za osnutak novoga društva pod imenom 'Staroslavenska Akademija' (i) pročitao gotova pravila«, a da o Hrvatskoj Bogoslovskoj Akademiji nije kod toga bilo ni spomena. Onda je sam Živković na tom sastanku »stavio pitanje, u kakvom se odnosu nalazi novo-osnovano društvo prema Hrvatskoj Bogoslovnoj Akademiji, koja još postoji, makar da nije dobila dopuštenja za djelovanje«, ali na to pitanje »nije zapravo nitko znao ništa odgovoriti«. »Dr Oberški, koji je s ministrom drom Ritigom spremio osnutak novoga društva, nije rekao ni riječi, iako je on osobno još uvijek bio njezinim predsjednikom« — piše dr Živković. Samo je kanonik dr Pavao Lončar »nagađao, da bi odsele HBA imala biti neke vrste sekcija nove Staroslavenske Akademije«. »U toj neizvjesnosti« — pripominje Živković — »ljudi su se tješili, da će se već ipak možda naći neki način da se razvije neki stupanj bogoslovske djelatnosti i u novo-osnovanom društvu«. O Hrvatskoj Bogoslovskoj Akademiji nije bilo riječi ni sutradan kad su na sastanku bili prisutni ministar dr Ritig i biskup dr Viktor Burić.

Poslije toga je predsjednik HBA dr Oberški sazvao dne 4. listopada 1948. sastanak Odbora Hrvatske Bogoslovne Akademije, na kojem je zaključeno »da se provede likvidacija HBA na taj način: da se imovina Staroslavenskog odsjeka preda novo-osnovanom društvu (tj. Staroslavenskoj Akademiji), a ostatak imovine HBA prema pravilima uruči Nadbiskupskom Duhovnom stolu. To je zaključeno protiv moga prijedloga« — precizira Živković — »da se *sav* dosadani imetak HBA preda novo-osnovanom društvu«. Predsjednik dr Oberški imao je »svojevremeno sazvati likvidacionu glavnu skupštinu«. Prošla je još jedna godina dana. Predsjednik je istom 13. prosinca 1949. sazvao članove Akademijina odbora, te je »odbor (mjesto glavne skupštine) na njegov prijedlog jednoglasno zaključio likvidaciju HBA u smislu društvenih pravila«.

»Tako je Hrvatska Bogoslovna Akademija« — zaključuje dr Živković — »i formalno prestajala postojati. Tko je taj zaključak uzeo na znanje i da li se s njim suglasio — bivši članovi odbora HBA nisu nikada saznali...«

Iz svega toga je vidljivo da je organizacija »Hrvatska Bogoslovna Akademija« željela razvijati svoj rad i u novom društvenom uređenju i da je prije svega željela nastaviti s izdavanjem »Bogoslovne smotre«, ali da se u tome nije uspjelo unatoč tome što je HBA bila dobila početno načelno dopuštenje od strane državnih vlasti za daljnji opstanak i djelovanje. Dakako da opisani tok stvari zahtijeva dublje povijesno proučavanje, ali zasad možemo ostati kod toga.

Tako se mora reći da je god. 1944. nastupila dosad najdulja kriza u izdavanju »Bogoslovne smotre«. No profesorski zbor Katoličkog bogoslovnog fakulteta nije se mogao pomiriti s tim stanjem. U više se navrata raspravljalo o tome da Fakultet — u nemogućnosti da izdaje časopis — izdaje bar povremeni zbornik teoloških radova, kako su to činili Teološki fakultet SPC u Beogradu i Teološki fakultet u Ljubljani. No do toga nije došlo. Naš se Fakultet općenito nalazio u mnogo težim prilikama od ostalih dvaju teoloških fakulteta u Jugoslaviji.

Tek godine 1962. ocijenilo je Fakultetsko vijeće da su nastupili uvjeti da Fakultet opet obnovi »Bogoslovsku smotru«, i da se s time više ne

smije oklijevati. Dekan je tada bio prof. dr Ivan Škreblin. Na sjednici Vijeća dne 3. ožujka 1962. usvojena je misao da se pokuša zamoliti Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, ne bi li ono moglo pružiti Fakultetu u njegovoj teškoj financijskoj situaciji efikasnu pomoć za izdavanje »Bogoslovske smotre«. Prof. dr Janko Oberški, koji je tada bio predsjednik HKD sv. Ćirila i Metoda, ovlašten je da s upraviteljem HKD-a prof. Lukom Perinićem ispita mogućnosti za to. Na sjednici 25. svibnja 1962. izabran je za glavnog urednika prof. dr Đuro Gračanin, koji je bio posljednji urednik BS g. 1944, a za odgovornog je urednika izabran dr Tomislav Šagi-Bunić. Bilo je odlučeno da bi BS izlazila dva puta godišnje. Dr Gračanin je u tom smislu uredio prvi broj koji je imao izaći početkom godine 1963. On nije htio potpisati taj prvi broj jer je njegova želja bila da sam Fakultet i financijski stoji iza »Bogoslovske smotre«, što međutim nije bilo moguće ostvariti, a novi je dekan dr Janko Oberški — poduprt u tome također od Velikog kancelara kardinala Franje Šepera — uredio s HKD sv. Ćirila i Metoda da HKD bude nakladnik, a što je Fakultetsko vijeće usvojilo na sjednici dne 13. veljače 1963, tj. prihvatilo je ponudu, »da troškove oko štampanja i ekspedicije Bogoslovske Smotre preuzme književno Društvo sv. Ćirila i Metoda, koje je pripravno snositi i eventualni riziko deficita. Ako pak bude suficita, taj će se predati Rkt. Bogoslovnom fakultetu za nagrađivanje pisaca« (iz dekanova dopisa Velikom kancelaru od 14. II 1963. pod br. 44/1963). Budući da je dr Gračanin »uporno ostao« kod toga da neće biti urednikom ako financiranje Bogoslovske smotre preuzme HKD, Vijeće je odlučilo da taj prvi broj potpiše sam dr Ivan Škreblin kao odgovorni urednik, a za urednika daljnjih brojeva izabran je prof. dr Jordan Kuničić, dominikanac, profesor moralnog bogoslovlja na Fakultetu.

Možda je takva situacija bila uzrokom da je prvi broj BS nove periode, s kojim je započelo njezino XXXIII. godišće, izašao bez ikakve popratne riječi kojom bi se Uredništvo ili Fakultet obratilo javnosti i objasnilo svoj program, ili makar kako spomenulo činjenicu tako dugotrajnog vakuuma te odredilo odnos prema bivšoj Hrvatskoj Bogoslovskoj Akademiji. U prijavi Sekretarijatu za unutrašnje poslove Zagreb (6. II. 1963. pod br. 40/1963), kao i u prijavi Uredu za informacije pri Izvršnom vijeću (27. II. 1963. pod br. 59/1963), opisana je svrha časopisa: »da rimokatolički svećenici, kojima bi taj časopis bio namijenjen, budu od strane predstavnika bogoslovne struke tj. profesora i nastavnika na Rkt. Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, obaviješteni o savremenim vjersko bogoslovskim znanstvenim pitanjima«.

Prvi je broj bio primljen preko očekivanja pozitivno. Tiskano je 1500 primjeraka, ali je sva naklada bila odmah iscrpljena, tako da je Uredništvo moralo na koricama drugoga broja obavijestiti naručitelje da im se ne može poslati taj broj jer ga više nema. Istodobno je tiskano i ovo upozorenje: »Oni koji su zadržali 1. broj 'Bogoslovske Smotre' a *nijesu poslali pretplatu*, neka to učine odmah, jer revija može izlaziti isključivo na temelju redovitog uplaćivanja pretplate.« Prve tri godine izlazila je »Bogoslovska smotra« dva puta godišnje, s time da je u godini 1963. svaki broj posebno paginiran (168 + 160), a onda je — kako je logično — uvedena progresivna paginacija: dva broja g. 1964. iznose zajedno 328 stranica, a dva broja g. 1965. imaju 376 stranica.

Ohrabren pozitivnim interesom za časopis, Fakultet se odlučio — a nakladnik se s time složio — da od god. 1966. izlaze četiri broja godišnje, kao što je to bilo nekoć od osnivanja časopisa. Svake je godine izišao jedan dvobroj, ali se načelo održalo do danas. U prvom broju g. 1966. objavljeno je održavanje Teološkog tečaja za svećenike i obećano da će se materijali s Tečaja objelodaniti u posebnom broju »Bogoslovske smotret«. To je odonda postalo pravilo: svake je godine jedan broj BS bio zbornik radova Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike održanog te godine. Bogoslovska smotra za g. 1966. pružila je čitateljstvu 757 stranica solidnoga teološkog štiva. U drugom broju te godine ubilježen je, uz glavnog urednika — tada dekana Fakulteta — dra Jordana Kuničića, također tehnički urednik dr Josip Turčinović (do konca 1969). U g. 1967. BS obuhvaća 508 stranica; pri kraju posljednjeg broja donosi ovo upozorenje: »Molimo sve dužnike BOGOSLOVSKE SMOTRE da što prije podmire svoja dugovanja kako bismo mogli izlaziti na vrijeme i bez velikih teškoća.«

Godište za 1968. ima 464 stranice, a ono u god. 1969. nešto je veće: 508 stranica. Od prvog broja g. 1970. glavnom uredniku dru Kuničiću pridodan je kao drugi urednik dr Adalbert Rebić. Godište ima 448 stranica. U godištu za 1971 — koje ima 484 stranice — uredništvo i uprava tiskaju pri kraju sveska 2—3 uokvirenu molbu: »Molimo cijenjenu gospodu pretplatnike da namire dužnu pretplatu. U svakom smo broju u tu svrhu prilagali čekove, pa to činimo i sada. Molimo Vas da se ne oglašite na ovu našu molbu.« Prije četvrtog broja te godine glavni je urednik prof. dr Jordan Kuničić zamolio Fakultetsko vijeće da ga oslobodi te dužnosti, pa urednikovanje preuzima novoizabrani glavni urednik dr Adalbert Rebić, koji poziva »sve naše teologe« na suradnju (str. 349). I u prvom broju g. 1972. (godište ima 476 stranica) uredništvo moli »sve dužnike da hitno podmire svoja dugovanja kako bi revija mogla izlaziti na vrijeme i bez velikih teškoća«, jer »prema novim bankovnim propisima dužni smo odmah namiriti sve tiskarske troškove«. U brojevima za g. 1973. (ukupno 542 stranice) nije ponovljena takva molba, a isto je tako izostala i u godištu za 1974. (637 stranica). Nečega takvoga nema ni u godištu za 1975. (528 stranica), a jednako ni u god. 1976. (520 str.). S početkom g. 1977. prošireno je uredništvo BS tako da su glavnom uredniku bibličaru dru Rebiću pridodana još dva urednika: profesor moralke na Fakultetu dr Marijan Valković i profesor osnovnog bogoslovlja dr Tomislav Ivančić.

Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda učinilo je kroz ovih 15 godina (od g. 1963.) goleme usluge »Bogoslovskoj smotri« osiguravajući financijski njezino redovno izlaženje i obavljajući svu administraciju. Ako usporedimo tu periodu »Bogoslovske smotret« s dvije ranije periode, moramo reći da je ova posljednja perioda bila najmirnija i da tako reći nije zadavala nikakve značajne glavobolje Proforskom zboru. U treba konstatirati tim više što je HKD g. 1963. rado preuzelo nakladništvo toga znanstvenoga časopisa uviđajući njegovu potrebu u našoj Crkvi, iako je takav pothvat nadilazio tradicionalnu svrhu Društva koja je u Pravilima iz g. 1918. ovako formulirana: »Izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučke spise, kršćanskim duhom pisane, nabožna, poučna i zabavna sadržaja«, a ta je svrha u biti ostala ista i u Pravilima koja su bila na snazi kad je Društvo preuzelo brigu za BS, a koja je odobrilo Ministarstvo unutrašnjih poslova NR Hrvatske 26. prosinca 1946. (br. rješenja 41098-II-1946), gdje

opis svrhe glasi: »Izdavati i uz jeftinu cijenu širiti pučku štampu pisanu kršćanskim duhom, nabožna, poučna i zabavna sadržaja, u duhu sveslavenske solidarnosti«. Hrvatska teologija, a Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu napose, duguju stoga zahvalnost Hrvatskom književnom društvu sv. Ćirila i Metoda za ovih petnaest godina »Bogoslovske smotre«. Prihvat nakladništva »Bogoslovske smotre« u HKD sv. Ćirila i Metoda bio je odraz onih razmatranja u Društvu o kojima je govorio njegov predsjednik dr J. Oberški na glavnoj skupštini 11. svibnja 1967, da je naime iz njih slijedio »uvijek jedan te isti zaključak, a taj je: naše Društvo treba postati moderna katolička izdavačka ustanova, institucija za suvremene potrebe cjelokupnog hrvatskog Božjeg naroda« (usp. DR J. BUTURAC, *Povijest Društva sv. Jeronima ili Društva sv. Ćirila i Metoda, Bogoslovska smotra* 39[1969] 282).

Kako smo iz iznesenih podataka mogli vidjeti, i kroz ovih 15 godišta »Bogoslovske smotre« proviruje stara bolest pretplatnika BS, na koju su se toliko žalili članovi uprave Hrvatske Bogoslovske Akademije, da ne podmiruju pretplatu, pa se dug pretplatnika tijekom godina gomila i ugrožava samo izlaženje časopisa. Samo što se kroz ovu periodu ta činjenica u BS notirala na diskretniji način, pa je Fakultet kao izdavač časopisa nije tako akutno osjećao. Stoga je razumljiv šok koji je Fakultetsko vijeće doživjelo kad je na izvanrednoj sjednici 14. prosinca 1977. pročitao dopis HKD-a od 13. prosinca 1977. kojim se Fakultetu saopćuje da je Upravni odbor HKD-a na sjednici od 12. XII. 1977. odlučio da HKD više neće biti nakladnik »Bogoslovske smotre« i kojim su Fakultetu vraćeni rukopisi četvrtog broja za g. 1977. U tom dopisu piše: »Šef računovodstva čita izvještaj o financijskom stanju B.S. *Neplaćena pretplata iz prošlih godina iznosi 25.000.000 sd.* Za tekuću godinu dug pretplatnika već iznosi oko 5.000.000 s.d. koji će vjerojatno samo djelomično biti podmiren. Nakon kraće rasprave pitanje hoće li HKD dalje biti nakladnik Bogoslovske smotre stavljeno je na glasanje: rezultat 10 protiv, 1 uzdržan.' Prema tome ovim Vam stavljamo do znanja da HKD neće dalje biti nakladnik Bogoslovske Smotre. Adrese pretplatnika možete dobiti u našoj administraciji. Kartoteku s dugovanjima možemo Vam samo dati na uvid (jer je zajednička s drugim našim izdanjima) da ev. nekom možete obustaviti slanje.«

HKD je ostao vjeran svojem obećanju iz godine 1963. da je Društvo »pripravno snositi i eventualni riziko deficita«, pa prema Fakultetu kao izdavaču nije postavilo nikakvih materijalnih zahtjeva, što je predsjednik HKD-a profesor mons. dr Antun Ivandija na spomenutoj sjednici Vijeća izričito potvrdio, izjavljujući ujedno da su razlozi otkazivanja nakladništva isključivo financijskog karaktera i da nema nikakvih drugih razloga. Fakultetskom vijeću nije preostalo drugo nego da otkazivanje nakladništva uzme na znanje. Ujedno je naredilo »da se Hrvatskom književnom društvu sv. Ćirila i Metoda izrazi iskrena zahvalnost za sve što je ono dosada učinilo u prilog Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu kao nakladnik Bogoslovske smotre«, što je dekan Fakulteta dr Šagi-Bunić izvršio dopisom br. 612/77 od 21. XII. 1977. Posebna je mješovita komisija poslije toga zapisnički izvršila primopredaju, a Fakultet se našao pred zadatkom da nađe novoga nakladnika ili da sam organizira financiranje i administraciju za daljnje izlaženje »Bogoslovske smotre«. Na sjednicama dne 21. siječnja i 25. veljače 1978. Vijeće je opetovano raspravljalo

da li bi se mogla stvoriti samostalna financijska baza da Fakultet sam bude nakladnik »Bogoslovske smotre« i da organizira administraciju, i oba se puta došlo do zaključka da to nije moguće, pa da treba naći nakladnika koji se nakladničkim poslom bavi. Da je taj zaključak opravdan, dosta jasno pokazuje iskustvo s izdavanjem časopisa od samoga osnutka, a koje smo ovdje opisali: najplauzibilniji način izdavanja »Bogoslovske smotre« ostaje ipak kakav se ostvarivao u ovoj posljednjoj periodu kad je nakladništvo bilo u rukama Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Zato je Fakultetsko vijeće na sjednici 25. veljače 1978. zaključilo da se »zamoli Centar Kršćanska sadašnjost da pomogne Fakultetu i preuzme financiranje i nakladništvo Bogoslovske smotre«, kako je predlagalo Uredništvo »Bogoslovske smotre«. Uredništvo je potom sklopilo s Centrom Kršćanska sadašnjost ugovor o nakladništvu kojemu je kao baza poslužio nacrt ugovora što su ga predstavnici Fakulteta bili načinili s predstavnicima HKD sv. Ćirila i Metoda. Fakultetsko je vijeće taj ugovor prihvatilo na sjednici dne 11. ožujka 1978., a Pročelnništvo Centra Kršćanska sadašnjost na svojoj sjednici dne 6. ožujka 1978. Tako je Kršćanska sadašnjost preuzela nakladništvo »Bogoslovske smotre« za daljnju periodu.

Stari problemi znanstvenog teološkog časopisa u Crkvi među Hrvatima ipak ostaju, i oni se ne mogu riješiti drukčije osim suradnjom svih istinskih prijatelja teološke kulture kod nas, zalaganjem svih dosadašnjih prijatelja »Bogoslovske smotre« i uključivanjem novih, temeljitom proukom uzroka dosadašnjih kriza i pronalaženjem rješenja za budućnost, a što se u sadašnjem vremenu može plodno ostvarivati samo u iskrenom i zauzetom dijalogu svih zainteresiranih. Ni Kršćanska sadašnjost, mislimo, neće moći dugo biti nakladnikom »Bogoslovske smotre« ako se temeljito ne pristupi k razmatranju dosadašnjih slabosti i ako se ne pokrenu bar početna rješavanja za ozdravljivanje starih bolesti. U tu svrhu smo se i odlučili da pred sve prijatelje teološke kulture iznesemo ovaj sumaran pregled dosadašnjih nastojanja i dosadašnjih kriza, jer ni u teološkoj kulturi ne može biti samorodstva, nego se budućnost gradi na prošlosti, kod čega se prošlosti mora pristupati judiciozno, te promicati ono što je živo i plodno, a popravljati ono što se iskazalo kao besplodno ili štetno. Pozivamo stoga na razmišljanje o toj problematici sve kojima je teološka kultura na srcu, na zrelo raspravljanje i davanje sugestija o tome kako bi se u današnjoj situaciji razvitak »Bogoslovske smotre« kao znanstveno-teološkog časopisa najprikladnije i efikasno unaprijedio. Dakako da je riječ i o sadržaju i o oblicima i o operativnim postupcima. Da bi takva rasprava mogla biti plodonosno otvorena, potrebno je ovdje bar ukratko zacrtati glavne elemente koji se nameću kao polazišne točke.

Izdavanje znanstveno-teološkog časopisa nužno je potrebno našem Bogoslovnom fakultetu, on ne može ne držati da je to »integralni dio djelatnosti Fakulteta u izvršavanju njegove zadaće« (*Statut Fakulteta*, čl. 114). Stoga se u Statutu Fakulteta, odobrenom od Svete Stolice g. 1974., izričito kaže: »Fakultet izdaje svoj vlastiti časopis pod naslovom BOGOSLOVSKA SMOTRA« (čl. 116 § 1). Taj je časopis po svojoj naravi određen da bude jedno od oruđa pomoću kojih Fakultet ostvaruje svoju svrhu koja je u Statutu ovako opisana: »Njegovati i promicati svete discipline, kao i one koje su s ovima u vezi, na pomoć narodu Božjemu, a posebno svetoj hijerarhiji, u jačanju kršćanske vjere, kako bi se ona što potpunije ra-

zumijevala, uvijek cjelovito čuvala, rasla i širila; u nastojanju oko tih ciljeva ima se pred očima ukupnost života sve zajednice, sa željom za dijalogom s rastavljenom braćom, s nekršćanima i s onima koji ne vjeruju; a u svemu se poglavito pazi na one potrebe Crkve kojima treba izići u susret u našim krajevima« (čl. 3). Za ostvarivanje te tako kompleksno opisane svrhe Fakultetu je na prvome mjestu stavljeno u dužnost: »Promicati teološki napredak primjenjujući sva sredstva koja su potrebna i korisna za znanstveno-istraživački rad u tim disciplinama i za *priopćivanje postignutih rezultata* drugima« (čl. 3 pod a). Isto tako je Fakultetu stavljeno u dužnost da također preko raznovrsnih publikacija »promiče one studije pomoću kojih će se danomice sve prikladnije i svrshodnije moći svete discipline primjenjivati kako u duhovnom i religioznom životu tako u pastoralnoj djelatnosti, posebno u sveučilišnim centrima (čl. 5 § 1).

»Bogoslovska smotra«, kako iz toga proizlazi, mora svakako donositi znanstvene teološko-istraživačke radove; ona je potrebna da bi profesori i nastavnici Fakulteta, kao i drugi naši teolozi, mogli priopćivati rezultate svojih istraživanja. Bez toga je nemoguće ostvarivanje jedne od bitnih funkcija Teološkog fakulteta, znanstveno-istraživačke, jer ako profesori nemaju gdje priopćivati javnosti svoje radove na svome jeziku, onda je iluzorno govoriti o fakultetu, onda fakultet ne vrši svoje specifične uloge u tom narodu i na tom jeziku, onda takav jezik ostaje u pogledu religiozne kulture drugorazredan i inferioran. Na svim drugim područjima mi smo se probili na doličnu kulturnu visinu; ne smije se dogoditi da krivnjom ove generacije ostanemo na području religiozne i teološke kulture inferiorni, a pogotovo da padnemo s one visine do koje nas je doveo napor naših predšasnika. Naši teološki radnici objavljuju radove na stranim jezicima; to nije uvijek lako, ali je svakako uvijek prilog nekoj drugoj teološkoj kulturi, a ne kulturi svoga vlastitoga naroda i svoga jezika. »Bogoslovska smotra«, jedino, neće odsad morati, osim iznimno, objavljivati istraživačke radove s područja naše crkvene povijesti, jer je počeo izlaziti časopis Instituta za crkvenu povijest CROATICA CHRISTIANA PERIODICA (u nakladi Kršćanske sadašnjosti).

Stručno-znanstveni karakter »Bogoslovske smotre« osjećao se kao potreba odmah od početka njezina izlaženja. O tom se raspravljalo na nacionalnoj razini još g. 1913., na II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani. Dr Buljan, tadanji urednik »Vrhbosne« u Sarajevu, rekao je tada: »'Bogoslovska Smotra' neka izlazi kao i do sada«, i usprotivio se tome »da bi u nju pisali nestručnjaci. Pitanja, koja bi oni obrađivali, neka se radije izdaju u brošurama«, a tadašnji biskup dubrovački dr Josip Marčelić izrazio je mišljenje da je »sav naš dosadašnji nedostatak u bogoslovskom naobrazbenom radu nestašica radnika — stručnih pisaca«. Biskup je konstatirao da ima mnogo profesora »koji bi svi više manje mogli pisati kad bi imali inicijative i vodstva«, pa je stoga predložio »organizaciju profesora«, koja »neka izradi nacrt rada, posao razdijeli i na nj potiče«, što je bilo primljeno »oduševljenim odobravanjem«. Urednik »Bogoslovske smotre« dr Barac složio se s biskupom Marčelićem da bi »Bogoslovskoj smotri« trebalo »staviti o bok« takvu »znanstvenu organizaciju«, jer: »Bez organizacije nije se moglo do sada uspjeti, kako su to najbolje iskusili urednici 'Smotre' pozivajući na rad sve naše profesorske bogoslovne

zborove.« Ipak je dr Barac mislio da bi »Bogoslovska smotra« mogla donositi i »radnje početnika«. One bi »izlazile u prilogu, a pod nadzorom stručnjaka« (J. ŠIMRAK, ur., *Spomen-knjiga o II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani 1913*, Rijeka 1913, str. 175—176). Ako još uzmemo u obzir da je krčki biskup dr Antun Mahnić tom prilikom rekao »da se u 'Bogoslovskoj Smotri' imade svraćati osobita pažnja na *savremena bogoslovska pitanja*« (str. 175), onda otprilike vidimo u kojim se okvirima kretala problematika oko fizionomije BS i oko operativnih mogućnosti pomoću kojih će se ta fizionomija postići. Nije bilo spora o tom da BS mora biti stručno-znanstveni časopis; raspravljalo se samo o tome kako bi bio što aktualniji i svrsishodniji.

U kasnija se vremena više ne postavlja problem »početničkih radova« u takvom smislu. Javlja se, međutim, pitanje odnosa između stručnih teoloških radova i onoga što se obično naziva »visokom teološkom vulgarizacijom«. Najveći dobrotvor BS — biskup dr Akšamović — pisao je 18. srpnja 1924. kako je potrebno »da se naša bogoslovska literatura osvježuje i usavršava znanstvenim radovima naših odličnih stručnjaka svih bogoslovskih literarnih smjerova« (to je pismo kojim osniva zakladu HBA), a na glavnoj skupštini g. 1924. on je pohvalio BS u ime svoje i u ime svojih svećenika, te zatražio da BS »ima ostati i nadalje posve znanstveni list«, a onima koji žele čitati znanstveno-popularne članke preporučio je franjevačku »Novu Reviju« i isusovački »Život« (usp. BS 1924, str. 512; J. BUTURAC, *Iz povijesti Hrvatske Bogoslovске Akademije*, str. 16). Tako strogog razgraničenja, kakvo pretpostavlja taj stav, nije se u našim prilikama BS mogla doslovno držati. Koliko je načelo diferencijacije, što ga je proklamirao biskup Akšamović, 19 godina poslije bilo zaboravljeno, može nam posvjedočiti slijedeći citat iz jednog članka dra Andrije Živkovića, tiskanog u »Bogoslovskoj smotri« g. 1943: »... Hrvatskoj Bogoslovskoj Akademiji kroz 20 godina njezinoga obstanaka nije uspjelo provesti koncentraciju znanstvenih bogoslovskih sila oko 'Bogoslovске Smotre'. Stručni radnici iz franjevačkog, dominikanskog i isusovačkog reda nisu doduše uskratili svoje suradnje u 'Bogoslovskoj Smotri' ali su, kako je i razumljivo, ipak u prvom redu ulagali svoje sile za napredak svojih redovničkih časopisa ('Nova Revija', 'Život', 'Duhovni život'). Tako su stručne sile na bogoslovskom polju ostale podijeljene i neujedinjene, a znanstveni rad u 'Bogoslovskoj Smotri' sveden uglavnom na profesorski zbor fakulteta i svjetovno svećenstvo. Ta činjenica nije dala, da se izdavački rad Hrvatske Bogoslovске Akademije razvije u jačem stupnju. Mjesto jednoga stručnog časopisa, moralo je svećenstvo po svim biskupijama hrvatskih zemalja uzdržavati svojim prinosima četiri, a da dijacezanskih časopisa posebno ni ne spominjemo ('Katolički list', 'Glasnik đakovačke biskupije', 'Vrhbosna', 'List splitske i dubrovačke biskupije'). Otud poteškoće financijalne prirode, bez kojih se ni uz najbolju volju ne da ništa izvesti« (»Bogoslovska Smotra« kroz trideset godina, BS 1943, str. 144—145). Na opasno pojednostavnjivanje, koje izbija iz tih riječi, još ćemo se vratiti.

Odluka iz g. 1923. da će BS donositi »članke i prikaze u klasičnim i u velikim evropskim jezicima« (BS 1923, str. 2) bila je na toj crti da BS bude samo strogo znanstvena, jer članke »visoke znanstvene vulgarizacije« očito nema smisla donositi u stranom jeziku budući da ne donose

ništa novo za svjetsku javnost. Danas mislimo da je za neke značajnije članke potrebno donijeti sažetak na stranom jeziku, ali nam se tiskanje cijelih članaka na nekom stranom jeziku čini nerealnim, osim možda u kojem sasvim iznimnom slučaju.

Obnovljena »Bogoslovska smotra« (od g. 1963.) ne može se nipošto ograničiti samo na donošenje znanstveno-istraživačkih teoloških i filozofskih radova, premda joj to mora ostati jedna od glavnih zadaća. »Teološka vulgarizacija« joj je sada također jedan od poglavitih zadataka, u smislu svrhe kakvu je sebi zacrtala kod svoga oživljavanja, tj. »da rimo-katolički svećenici... budu... obaviješteni o savremenim vjersko bogoslovskim znanstvenim pitanjima«. To zahtijevaju i gore navedene norme iz Statuta Fakulteta, a i sama situacija u suvremenoj Crkvi. Time se ujedno na izvrstan način može odgovoriti zahtjevima aktualnosti koje je već god. 1913. na »Bogoslovsku smotru« stavio biskup A. Mahnić, a koji se s pravom uvijek ponovno i ponovno s raznih strana naglašavaju. Današnja situacija u svijetu i u Crkvi sve više i sve neodložnije nameće potrebu tzv. permanentnog obrazovanja. Teološki fakulteti, a i općenito profesori teoloških disciplina, dužni su da u tom smislu pružaju Crkvi usluge. »Bogoslovska smotra«, očito mora poslužiti toj svrsi. A to onda znači da neizbježno mora donositi također članke koji su više solidna informacija. negoli čisto istraživački znanstveni rad.

Od početka se također provlače zahtjevi i obećanja da će »Bogoslovska smotra« posebnu pažnju posvetiti teološko-pastoralnim problemima te u tom smislu pružati pomoć pastoralnom kleru. Dakako da ta pitanja mogu imati teoretski karakter ili biti većma konkretno-praktična. U posljednjoj svojoj periodu možda je »Bogoslovska smotra« u mnogo čemu mogla i trebala bolje odgovoriti toj svojoj zadaći: da bi se to moglo ubuduće ostvarivati plodnije i svrsishodnije, apsolutno je potrebna dijaloška suradnja između pastoralnoga klera na terenu i uredništva. Posebno na tom području očekuju se sugestije od strane čitateljstva, naročito nametanje problematike s terena, za koju će se onda uredništvo brinuti da nađe stručnjake koji će je obraditi. Mislimo da je »Bogoslovska smotra« u posljednjem desetljeću bar u nekom vidu u tom teološko-pastoralnom području bila suvremenija i adekvatnija negoli u svojim ranijim periodama po tome što je svake godine izdala zbornik radova s Teološko-pastoralnog tjedna za svećenike. Ti su zbornici postali prava riznica suvremene teološko-pastoralne informacije, oni bez sumnje mogu poslužiti kao instrumenti permanentne formacije klera, a njihovu pastoralnu vrijednost u mnogostrukom smislu teško bi tko mogao poricati.

Makar je pri ponovnom oživljavanju »Bogoslovške smotre« bilo označeno kao da će njezini pisci biti prvenstveno profesori i nastavnici Fakulteta, ona se ni časa nije zatvorila u instituciju, nego je ostala vjerna već od samog prvog broja g. 1963. svojoj početnoj tradiciji da okuplja kao suradnike teologe s čitavog područja hrvatskog jezika. To će BS činiti i ubuduće. Želimo da svi pregaoci na području svetih znanosti smatraju »Bogoslovsku smotru« svojim časopisom, čije su stranice otvorene svakom ozbiljnom radu i nastojanju oko produbljivanja i spasenjskog primjenjivanja Božje Riječi kod nas.

»Bogoslovska smotra« — u duhu Drugog vatikanskog koncila — ne može i ne smije biti neki zatvoreni klerički list, ne može se pretvoriti u neko

isključivo »staleško« glasilo svećenika. U tom pogledu, čini se, ne smijemo se složiti s ocjenom dra Živkovića, jer nas je Koncil usmjerio drukčije. Sigurno je faktična istina kad dr Živković g. 1943. piše u vezi s intenzivnim radom kršćanskih radnika na kulturnom polju — kako on to zove — da su »najpozvaniji radnici na tom polju i čuvari kršćanskih tradicija bili kod nas, a i u ostalom svijetu, katolički svećenici. Bez njih ne ide ni danas, a neće ići ni ubuduće«. No kritički treba pristupiti k onome što on na to nadostavlja: »Laici im uvijek mogu biti samo pomagači. Zastranjenje s ove linije, što se kod nas u posljednja desetljeća pokazuje, nije dobar znak. Pozvanima je dužnost da i o tom vode brigu« (*»Bogoslovska Smotra« kroz trideset godina*, 1943, str. 145). Takav stav o ulozi katoličkih laika u intenzivnom kršćanskom radu na kulturnom polju bez sumnje, u duhu Koncila, zahtijeva ozbiljnu korekturu, pa »Bogoslovska smotra« mora o tom voditi računa.

Potrebno je, napokon, bar u obliku pokušaja, uprijeti prstom u neke stvari koje bi se mogle navesti, ili koje su se navodile, kao uzroci kriza koje su pratile izlaženje »Bogoslovske smotre«.

Smijemo li reći ili pomisliti da su se dogodile neke fundamentalne promjene u duhu i mentalitetu hrvatskog katoličkog klera u vremenima koja koincidiraju s tri periode »Bogoslovske smotre«, posebno u stavu prema teološkoj kulturi? Zar bi trebalo reći da je hrvatski kler prije prvog svjetskog rata, o kakvom je govorio g. 1910. J. Pazman, navodeći da je pokretanje »Bogoslovske Smotre« naišlo na »oduševljeni odziv hrvatskoga dušobrižnoga klera«, bio još kler koji je imao pouzdanja u svoju kulturnu ulogu te stoga nosio u sebi duboko zanimanje za razvitak teološke kulture u hrvatskom narodu, a da se to stubokom izmijenilo poslije 1918. Da je kler u novim prilikama pao u neku apatiju i malodušje, da više ne vjeruje u ozbiljnost svoje kulturne uloge, pa ga stoga više i ne zanima razvitak hrvatske teološke kulture? Da se odsad ono što govore i pišu predvodnici o visokoj kulturnoj zadaći klera, pa makar to bilo prvenstveno s obzirom na samu kršćansku kulturu, osjeća više-manje kao lijepa deklamacija, ali za koju se kler više ne osjeća ni sposobnim ni realno pozvanim? Možda za takvo shvaćanje govori ono što dr Buturac formulira ovako: »Neke su se stručne rasprave činile pojedinim svećenicima pisane 'previsoko', bez veze s našim praktičkim životom.« Pa zatim: »Svećenici su u isto vrijeme bili zatrpani raznom i brojnom katoličkom štampom, pa kad već nisu mogli sve čitati i platiti, otklanjali su svoju stručnu, stalešku štampu, a prihvaćali ono jeftinije i zanimljivije« (*Iz povijesti Hrvatske Bogoslovske Akademije*, str. 15—16). Ne može se uzeti kao pravo objašnjenje toga problema kod klera poslije I. svjetskog rata ono što Buturac opisuje ovako: »Ovome treba svakako dodati i preopterećenost svećenika u duhovnoj pastvi i u upravi nadarbinskom ekonomijom. Izmučeni i iscrpljeni svojim dnevnim poslovima i dužnostima, svećenici su jedva što dospjeli pročitati, pa su Akademijini časopisi, ako su ih pretplatili, ostali ponajviše nepročitani, čak i neizrezani!« (potcrtao Š. B.) Takvo nešto ne može biti uzrokom kod jednoga intelektualca, a to su svećenici ipak bili; to može biti tek posljedica nečega dubljega. Možda se u svemu tome ogleda zapravo tragična posljedica teške poratne krize katoličkog klera u Hrvatskoj, koja je svoj izraz našla u tzv. »žutom pokretu«, a koja je i brojčano smanjila kler, ispraznila sjemeništa, te tako i nametnula prezaposlenost u duhovnoj

pastvi, a sasvim sigurno smanjila vedrinu i povjerenje. Tu krizu ne spominju ni Živković ni Buturac. Možda bi ipak trebalo tu krizu proučiti, da se uvide njezine posljedice na intelektualnom i teološkom interesu hrvatskog svećenstva u međuratnim godinama. Stvari su preblizu da bismo mogli procjenjivati situaciju u našem kleru u ova naša vremena, ali je ipak dobro upozoriti na to pitanje visine intelektualnog interesa i među nama danas, posebno među današnjim srednjim i mladim klerom. Problematika je danas, mislim, bitno drukčija od one između dva rata, jer su se teološkom obnovom nametnule nama danas tako reći sasvim nove teološke teme, pa nije samo riječ o razlici između »stručne« i one »zanimljivije« literature (kako to ocrtava dr Buturac), ne samo između intelektualno »previsoke« i one koja je u vezi s »našim praktičnim životom«, nego također između različitih »novih« sadržajnih područja i sigurnosti u nekoć usvojenim znanjima. Očito, sve je to prilično mutno i nejasno, ali je možda odlučujuće i za cjelokupnu fizionomiju kakvu bi trebala poprimiti »Bogoslovska smotra«, i za mogućnost da ona istinski izvrši svoju ulogu u našoj Crkvi, i za samo njezino postojanje.

Mislimo da je svakako jedan od važnih faktora onoga kriznoga stanja, a koji ne bi nikako valjalo potcijeniti, onaj koji dr Buturac opisuje ovako: »Odbornici HBA i ujedno profesori Rkt. Bogoslovske fakulteta, zbog svoje poznate i priznate visoke stručne i znanstvene spreme, uživali su općenito kod svećenika velik ugled, ali nisu bili s njima uže i osobno povezani da bi svećenici shvatili i osjetili kako je HBA upravo i samo njihovo društvo« (str. 16). To je u stvari pitanje dijaloga i suradnje što ih svakako treba uspostaviti u vezi s fizionomijom i izlaženjem »Bogoslovske smotre« ubuduće. Ovaj je apel stoga i zamišljen kao iscrpnija informacija e da bi mogao izazvati dijalošku izmjenu mišljenja i zainteresiranu suradnju.

Na drugom mjestu je pitanje konkretnog financiranja. »Bogoslovska smotra« imala je biti uzdržavana pretplatama. Tako je to bilo zamišljeno od početka i ostajalo je kao načelo i kasnije. Razumije se, bila je potrebna neka početna financijska podloga da se uopće može početi s tiskanjem, ali se daljnje izlaženje zamišljalo tako da se troškovi pokrivaju pretplatom: to znači da se prodajna cijena pojedinih godišta i pojedinih brojeva određivala prema stvarnim troškovima, nije se »Bogoslovska smotra« prodavala *ispod istinite cijene*. U tom se »Bogoslovska smotra« razlikovala, a razlikuje se još i danas, od velikog dijela drugih katoličkih edicija. Da se to može bolje shvatiti, možda je najbolje ovdje — radi ilustracije — citirati ono što je u vezi s tim problemom — ne u vezi sa samim časopisom »Bogoslovska smotra« — g. 1939. govorio na glavnoj skupštini Društva sv. Jeronima (danas: HKD sv. Ćirila i Metoda) njegov tadanji bilježnik dr Josip Lončarić: »Brineći brigu oko širenja jeronimske prosvjete Upravni je i Poslovni odbor ove poslovne godine najtežu muku mučio i mnoge sjednice upotrijebio da ustanovi prodajnu cijenu knjiga . . . Izdavači katoličke štampe kod nas odreda raspačavaju svoja izdanja *ispod istinite cijene* . . . I DSJ (= Društvo sv. Jeronima) moglo je izdavati knjige ispod cijene dok su naklade bile malene, pak je koji mecena naplatio tiskarske troškove. Moglo je to činiti dok je primalo obilne subvencije Sabora, bana, grada Zagreba i pojedinih velikih dobrotvora. Sve je to danas spalo na sitnicu. A svekolike naše zaklade odbacuju efektivnih din 2.335. Nije preostalo drugo nego društvenim izdanjima udariti istinitu cijenu . . .«

(cit. prema: J. BUTURAC, *Povijest Društva sv. Jeronima ili Društva sv. Ćirila i Metoda, Bogoslovska Smotra* 39 [1969] str. 276). Po Lončarićevu mišljenju bila je to, dakle, općenita pojava u katoličkom izdavaštvu, da se tiskovine prodaju ispod cijene, a troškovi namiruju iz drugih izvora: praktički znači da je većina katoličke štampe bila *subvencionirana štampa*, s izrazitom težnjom da se smanjenom prodajnom cijenom postigne propagandni efekt. Što se tiče BS, ako njezina prodajna cijena možda i nije uvijek bila adekvatna stvarnim troškovima (uglavnom autori nisu nikad primali odgovarajući honorar), ona ipak nije išla — a nije ni mogla ići — na takvu politiku načelnog propagandnog snižavanja cijene duboko ispod normalne. Jedan od prigovora »Bogoslovskoj smotri« u ovo posljednje vrijeme bila je njezina visoka cijena u odnosu prema drugim časopisima kod nas, i katoličkim i društvenima. Npr. u god. 1977. stajao je pojedini broj BS 100,00 dinara i 140,00 dinara, a »Obnovljeni život« pojedini broj 20,00 dinara, »Marulić« pojedini broj 20,00, društveni pak časopis »Forum« pojedini broj 20,00, »Naše teme« čak 8,00 dinara. Jasno je da su svi ti drugi časopisi subvencionirani, jer nije teško utvrditi da su sami tiskarski troškovi za pojedini broj skuplji od njihove prodajne cijene. Prodajna cijena za »Bogoslovsku smotru« nije bila određivana, uglavnom, s oslanjanjem na neku subvenciju, nego s konkretnom kalkulacijom u odnosu na realne troškove. Uslijed toga nakladnik u posljednjem periodu od 1963. i nije određivao godišnju pretplatu, nego samo cijenu pojedinačnom broju, računajući na rast troškova. Ipak je BS faktički bila subvencionirana i u prvoj periodu, budući da se — kako smo vidjeli — dugovi za nju nisu mogli isplatiti iz pretplata, nego je trebalo g. 1919. apelirati na mecenatstvo Pogotovo to treba reći za drugu periodu, kad su pretplatnici bili osobito nemarni, pa je »Bogoslovska smotra« izlazila jedino zahvaljujući tome što je HBA na nju trošila prihode iz svojih zaklada. Činjenica da je HKD sv. Ćirila i Metoda moralo konstatirati prošle godine tako velik dug pretplatnika, te da je to financijsko stanje preuzelo na sebe (otkazujući daljnje nakladništvo) sili nas na konstataciju da je koncem konca i ta perioda izlaženja »Bogoslovske smotre« zaključena subvencioniranjem od strane samoga HKD-a.

Za novo stanje, koje otpočinje ovim brojem, moramo reći slijedeće: Premda su časopisi sličnoga karaktera kao što je BS svuda po svijetu subvencionirani, i premda su svi slični časopisi u našoj državi subvencionirani s time da se prodaju uz znatno nižu cijenu od one koja bi bila realna, mi nemamo nikakve ozbiljne perspektive da bi »Bogoslovska smotra« mogla dobiti neku subvenciju koja bi omogućavala da se njezina prodajna cijena ozbiljno smanji: njezina će financijska baza nužno morati biti pretplata. Novi nakladnik, »Kršćanska sadašnjost«, nije mogao ponuditi nikakve subvencije, već je preuzeo izdavanje BS pod bitno istim uvjetima kako je to bilo kod HKD-a. Jedino što je moguće novome nakladniku u tom smjeru, sastoji se u eventualnom traženju jeftinije tehnike (offset) i u eventualnom smanjenju režijskih troškova s obzirom na to da je njegov opći nakladnički kapacitet mnogo veći. Među crkvenim uglednicima kod nas danas je naprosto nemoguće naći nekoga tko bi mogao u mecenatske svrhe raspolagati svotom analognom onoj kakvu je nekoć poklonio Hrvatskoj Bogoslovskoj Akademiji đakovački biskup Akšamović. Sigurno je za samu svrhu »Bogoslovske smotre« šteta što njezina pretplat-

nička cijena mora biti osjetljivo viša od cijene drugih časopisa, već i zato što se na taj način značajno smanjuje mogućnost da je kupuju i čitaju mladi — još nesituirani — ljudi, pogotovo studenti, također laici, tj. takvi koji su i nekoć, a koji i danas u prosjeku osjećaju više zanimanja i želje za idejnu i misaonu problematiku kakvu BS po naravi stvari mora obrađivati. U tom pogledu moglo se činiti samo to da se studentima osiguravao određeni popust, što će se činiti i ubuduće. Golemu bi uslugu teološkoj kulturi u našoj sredini načinio onaj koji bi pronašao i predložio način kako bi se danas, u okviru sadašnjeg zakonodavstva, moglo to pitanje riješiti tako da to bude odista uspješno i svrsishodno.

Na svaki način, ako uzmemo u obzir opću situaciju kako izlaze i kako su čitalačkoj publici dostupni drugi časopisi, možemo s nekim pravom — makar to izgledalo paradoksalno — reći da »Bogoslovsku smotru« u nekom smislu *subvencioniraju njezini pravi pretplatnici*, pogotovo oni koji su odistinski *pred-platnici*, a ne samo *predbrojnici*, tj. oni koji šalju nakladniku za BS novac *unaprijed*, jer je u današnjoj općoj financijskoj situaciji — tako mobilnoj — to veoma osjetljivo: golema je razlika između novca koji se dobije unaprijed, da se može s njime poslovati, i novca koji se dobiva naknadno i kasnije. Uredništvo bi bilo spremno u BS objavljivati imena takvih koji su poslali pretplatu za nekoliko brojeva unaprijed, ukoliko bi se oni s time suglasili. Mislim da je vrijedno spomenuti iskustvo koje je svojevremeno — na II. glavnoj skupštini HBA g. 1924. — naglasio tadanji tajnik Akademije dr Zimmermann, naime »da se je siromašniji kler (primjerice kapelani) većom ljubavi odazivao molbama Akademije i više razumijevao njezin rad od višeg i imućnijeg klera«. Vjerujemo da imućstvene prilike tadašnjeg klera ipak nisu u prosjeku bile tako katastrofalne da se ne bi BS bila mogla nadati tolikom broju pravih i savjesnih pretplatnika da bi bila mogla bez većih teškoća izlaziti. Danas je, po svojoj prilici, financijska situacija znatnog broja svećenika prilično teža, ali se s ljubavlju prema teološkoj kulturi — makar i uz određena odricanja za dobar cilj — bez sumnje i danas može uzdržati tako prijeko potreban i koristan časopis, samo je potrebno da svaki svećenik uvidi njegovu potrebu i njegovu korist.

Potrebno je, napokon, razmotriti pitanje *časopisnog pluralizma*, koji je dr Živković 1943. označio kao jedan od važnih uzroka neuspjeha HBA, kad je upozorio da je hrvatsko svećenstvo »mjesto jednoga stručnog časopisa« moralo »uzdržavati svojim prinosima četiri«, tj. uz BS još franjevačku »Novu Reviju«, isusovački »Život« i dominikanski »Duhovni život«. Takav način rezoniranja ima kod nas dugu tradiciju: već su se god. 1913. — na II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani — stvari slično postavljale. U tiskanom se predavanju dra Stjepana Markulina o katoličkoj štampi ističu podnaslovi »Broj katoličkih časopisa treba smanjiti« i »Ne osnivajmo novih časopisa«. Markulin je posebno želio presjeći najavljeno osnivanje »novog znanstvenog časopisa za naše Franjeve« (J. ŠIMRAK, *Spomen-knjiga o II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani*, str. 190). Tadanji urednik »Bogoslovske smotre« dr Barac istakao je da »kod nas imade toliko katoličkih časopisa, a pretplatnici svih tih listova su jedni te isti«, pa je stoga predlagao »unifikaciju i redakciju«. Čak je predložio sasvim konkretne osobe, koje bi kao bogoslovska sekcija Leonova društva imale u prvom redu odrediti, *koji listovi imadu prestati* (potcr. ŠB) i kako

se imade gradivo u pojedinim časopisima rasporediti« (*Nav. dj.*, str. 193). To je primljeno s odobravanjem jednoglasno, pa je u rezolucijama usvojeno slijedeće: »Unifikaciju časopisa religioznoga sadržaja imade provesti bogoslovna sekcija Leonova društva, u koju ulaze urednici glavnih religioznih listova . . . Katolički časopisi, koji imadu istu svrhu, neka se ujedine, a novi časopisi neka se ne osnivaju bez velike potrebe« (str. 194).

Donekle je razumljivo da se u jednom malom narodu kakav je hrvatski, čije je literarno »tržište« neizbježno maleno, poželi unifikacija časopisa, ili da je bar požele nametnuti oni koji su već na čelu nekog prihvaćenog časopisa, ili se nadaju da će njihov časopis u takvom procesu pobijediti; pa da se ostvari ono što je S. Markulin nazvao »idealnim stanjem«, »kad bi — naime — za svaku granu našeg pokreta bio samo jedan časopis«. Ipak je Markulin već i tada morao konstatirati da je to samo »idealno, neprovedivo«: »to je nemoguće provesti obzirom na razvitak i stečenu publiku pojedinih časopisa, a došla bi provedba takove misli u sukob i sa sličnim nastojanjima pojedinih osoba i grupa« (*Nav. dj.*, str. 188). Ti su zaključci kongresa ostali bezuspješni, oni su se pokazali neprovedivima u praksi. A takvi bi postupci unificiranja i razređivanja s nekog vrha — u stvari — bili i štetni za istinski duhovno-kulturni razvitak, pa makar je riječ i o jednom malom narodu. Takav reaktivan — a ne kreativan — način razmišljanja i prosuđivanja kao da gubi iz vida kvalitetu, a previše se uzda u kvantitetu. Ako se tri slaba lista ujedine, novi list neće zbog toga biti bolji ako u nj ne uđu neki novi bolji pisci i ako ne dođe neki novi bolji urednik. Takav stil rezoniranja polazi od pretpostavke nekog katoličkog ujednačavanja: kao da bi pravi katolik morao kupovati sve što je katoličko na području tiska, već zbog same etikete, a bez obzira na unutarnju kvalitetu i vrijednost. Kao da bi nešto što se zove »kritičko procjenjivanje« bilo nespojivo s odnosima unutar katolicizma. A ipak monopolizam nikad nije duhovno plodan: za svaki je rast potrebna neka mogućnost diferencijacije i utakmice; čitatelji moraju moći ocjenjivati što im je korisno i što je vrijedno, a što opet manje korisno ili naprosto nepotrebno. Nije normalno ni realno da bi svaki morao primati sve što se izdaje: i u jednom velikom narodu moraju pojedinci praviti izbor, što će naručivati a što otkloniti, jer naprosto ne mogu imati za sve novaca; mora se izabrati ono što je potrebnije i korisnije, a otkloniti drugo, a da to još i ne mora značiti da to drugo ne valja. U malom narodu mogu pojedini časopisi uslijed takvog opredjeljivanja doći u krizu za svoj opstanak jer će imati premalen broj pretplatnika; no, to je normalnije nego da ih netko s vrha ukine ili unaprijed onemogući, blokira. Pojedini ljudi ili grupe moraju imati mogućnosti da pokrenu nešto novo: bez takvih mogućnosti nemaju ljudi gdje izrasti, nemaju prilike da dožive javnu afirmaciju ili javnu kritiku: a samo to vodi k zdravoj dinamici svake kulturne sredine. Nezdravo bi bilo da neki ljudi ili neka grupa desetljećima drži neki list, makar kako zaslužno, a da se nitko nov ili drukčiji ne smije pojaviti, jer je ljudima nekako naravno da se zaustavljaju i učvršćuju u postignutom, a Crkva ipak mora moći živjeti i djelovati i u novom budućem što nastaje, pa stoga moraju postojati mogućnosti da izrastu i novi ljudi, da sazriju i nove generacije, da se nađu prostori i za nove oblike pristupanja. To je sve nemoguće bez načelnog pluralizma časopisâ, koji omogućuje natjecanje, potiče

razvitak kritičnosti, podrezuje nezdravi monopolizam i sprečava utapljanje u šablonu.

Stoga ni »Bogoslovska smotra« ne smije graditi svoj napredak na nelojalnom onemogućavanju drugih sebi sličnih časopisa, a pogotovo bi bilo simplifikatorski njezin neuspjeh ili manji uspjeh svesti na голу financijsku činjenicu: što se kupuju i drugi časopisi; pa onda inzistirati da ti drugi ne bi smjeli postojati. Prigovor kakav je g. 1943. iznio dr Živković mogao je samo oneraspoložiti mnoge ljude protiv »Bogoslovske smotre«: dominikanski »Duhovni život« bio je tako jasno izdiferenciran časopis, toliko se razlikovao od BS, da nitko nije mogao ni pomisliti da je on nekakav dvojnici BS i da je BS već prije udovoljavala potrebama radi kojih je on osnovan; franjevačka »Nova Revija« se osnovala u Makarskoj s izričitim obrazlaganjem da želi nastaviti liniju Mahničeve »Hrvatske Straže«, koja je bila utrnula a koja je bila utemeljena prije BS i djelovala paralelno s BS; isusovački »Život« je osnovan otprilike s istim nakanama — da nastavi na crti onoga što je prije radila »Hrvatska Straža«, a paralelnost tih dvaju časopisa (»Nove Revije« i »Života«) bila je odraz razvijenih razlika u usmjerenjima u katoličkom pokretu (nismo sigurni koliko je točno da su načelno isti ljudi kupovali oba ta časopisa; ako jesu, onda je to bilo zbog vrijednosti jednoga ili drugoga!); a sigurno je da su se oba ta časopisa po svojoj intonaciji i po svojoj čvrstoj zainteresiranosti za neposrednu aktualnost uvelike razlikovala od »Bogoslovske smotre«; nama se danas — *sit venia verbo* — čini naivnim da bi čitatelji tih dviju revija, ili makar jedne od njih, bili mogli misliti da su te revije naprosto dvojnici tadanje »Bogoslovske smotre«, i da bi se stoga bili mogli zadovoljiti samom BS kao starijom i časnijom po postanku. Treba još reći da su te tri revije okupljale suradnike iz svih sredina jednako kao i BS, nisu se zatvarale u svoju redovničku grupu, pa ako su nalazile i suradnike i čitatelje, znači da su odgovarale i nekim stvarnim potrebama. BS bi imala neki realni razlog da se žali ukoliko ona sama ne bi uslijed postojanja tih časopisa bila imala dovoljno kvalitetne suradnje, pa bi morala sebe obustaviti zbog toga što nema što objavljivati; to se međutim nije tako postavljalo nikad.

Što se tiče budućnosti, mislimo — prema tome — da prijatelji teološke kulture u našoj Crkvi moraju o učvršćivanju i rastu »Bogoslovske smotre« razmišljati u okvirima časopisnog pluralizma i prihvaćajući taj pluralizam, na kreativan a ne reaktivan način, s time da se časopis pozitivno obogaćuje i adekvatno produbljuje s neprekidnom budnošću također za potrebe naše sredine, a ne da svoju budućnost gleda u rušenju ili onemogućavanju drugih. Neke su stvari u tom pogledu odmah jasne: »Bogoslovska smotra« ne može pretendirati na to da postane *masovni* časopis, pa ne smije ni voditi takvu časopisnu politiku kakva je svojstvena onima koji žele biti masovni. Za volju neke masovnosti ne dopuštati da se u časopisu objavljuju duboki radovi, to bi za BS bilo pogubno, jer je ona ipak jedini teološki časopis na hrvatskom jeziku koji je pozvan da pruži šansu također takvom dubljem promicanju teologije u našoj sredini. BS mora također neodložno u našoj sredini biti solidan instrumenat za permanentno obrazovanje na teološkom području. Možda će u tom smjeru biti potrebno da BS uvede više sistema, osim onoga što je već ustaljeno objavljivanjem zbornikâ Teološko-pastoralnog tjedna. Ona će morati produbiti svoju osjetljivost za konkretne duhovne i pastoralne probleme u našoj sredini i

pružati čitateljstvu solidne prouke tih problema koji će se načiniti u prikladnoj suradnji i teoretičara i praktičara. BS možda ne bi trebala zadirati u neke sasvim efemerne čarke, pogotovo ne brzopletim zauzimanjem stavova, jer bi ona po samoj naravi stvari trebala postati časopis istinskog ujedinjavanja i stvaranja pravih sigurnosti, u kojemu naši ljudi mogu s pouzdanjem tražiti i naći solidnu, zrelu i sigurnu teološku orijentaciju za sadašnjost i budućnost. Takav nam je uravnotežen i trijezan časopis svakako potreban, on odgovara teološkoj ozbiljnosti kakva mora zračiti s fakultetske razine. Ako BS takvom uređivalačkom politikom nešto gubi na privlačnosti koju časopisi imaju iz povišene temperature što je pruža uzrujanost neke uzbune određenog trenutka, ona bez sumnje dobiva po trijeznosti i zrelosti kojom rasvjetljuje situacije i pripomaže da se ljudi mogu smirenije angažirati na putovima koji vode prema pravoj budućnosti u Duhu Svetome.

Sve to predlažemo na razmišljanje svima koji osjećaju istu ljubav prema teološkoj kulturi kao nezanemarivom faktoru života i djelovanja Crkve — svete, katoličke i apostolske, i u srcima kojih gori ista vatra za promicanjem kršćanskog napretka na hrvatskom jezičnom području, bez drugih primjesa i natruha. Pozivamo sve koji imaju ideja i planova u vezi s plodnijom budućnošću našega zajedničkog časopisa, da to bez krznanja priopće našem uredništvu. I da ne zaborave upozoriti na sve to svoje prijatelje i kolege, upravo da zametnu raspravu o svemu tome u svojim sredinama.

Uzdamo se u Tješitelja Duha Svetoga da će »Bogoslovska smotra« uz Vašu pomoć prebroditi sadašnju krizu, i da će ubuduće donositi nove plodove za našu Crkvu i njezine vjernike.

DR. TOMISLAV J. ŠAGI-BUNIĆ
dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu